

Entrevista a Carles Lalueza, nou director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Realitzada per Júlia Massó i Núria Pujol Furelos.

«En qualsevol museu de ciències naturals hi ha un component històric molt fort»

El Museu de Ciències Naturals de Barcelona és una institució amb més de 140 anys d'història que conserva un patrimoni de més de tres milions d'exemplars en els àmbits de la mineralogia, la petrologia, la paleontologia, la zoologia i la botànica. Té una relació íntima amb la història de la ciència ja que una de les col·leccions amb especial rellevància històrica és la del Gabinet d'Història Natural Salvador, la més antiga de Catalunya, conservada i exposada a l'Institut Botànic de Barcelona.

Recentment, Carles Lalueza ha estat escollit, per unanimitat del jurat, com a nou director del Museu de Ciències Naturals de Barcelo-

na. Compta amb un currículum extens. És paleoantropòleg, investigador expert en DNA antic de l'Institut de Biologia Evolutiva del Consell Superior d'Investigacions Científiques, divulgador científic i docent, i ara ha decidit fer un canvi en la seva carrera i posar-se al capdavant del museu de ciències naturals més gran de tot Catalunya. L'hem entrevistat perquè ens expliqui quina és la seva visió de futur per al Museu de Ciències Naturals de Barcelona i quin serà el paper de la història de la ciència en aquesta nova etapa.

Per què decideixes, des de la investigació més puntera en paleoantropologia, ser el nou director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona?

És una pregunta que m'han fet diverses vegades i és una mica complexa de respondre. Em costa argumentar-la. Sincerament, jo crec que estava estancat. Havia entrat en una rutina i no hi estava còmode del tot. I vaig pensar que ser el nou director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona era un gran repte.

Què feia que la direcció del Museu esdevingués una opció atractiva per a trencar amb aquesta rutina?

Segurament, tot ha estat accentuat per aquests dos anys de pandèmia, on he estat bàsicament tancat a casa i sentia que el que feia —i que continuo fent— era una mica repetitiu. Volia aprendre alguna cosa nova, fer alguna cosa diferent, però no sabia què. I quan se'm va presentar aquesta oportunitat de ser el nou director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, vaig pensar que podia ser la resposta.

Com han estat les dues primeres setmanes i com creus que et pot ajudar la teva multidisciplinarietat a l'hora d'encarar aquesta nova etapa de director al Museu de Ciències Naturals?

De moment, han anat bé aquestes dues primeres setmanes [riu]. I, efectivament, crec que la meva multidisciplinarietat és un avantatge. El Museu és, per definició, una institució que no està mai acabada, sempre està en evolució. I, a més a més, és una institució multidisciplinària i interdisciplinària: hi ha aspectes expositius, aspectes relacionats amb la conservació, la recerca, la comunicació... La gran complexitat rau a intentar integrar tots aquests aspectes perquè sigui una institució dinàmica, que pugui aportar coneixement als reptes que afrontem com a societat.

Has trobat paral·lelismes entre el món de la divulgació i la museologia? Consideres que comparteixen problemes o punts de vista?

Jo, majoritàriament, he practicat la divulgació científica a través de llibres, però no exclusivament. També he estat involucrat en projectes expositius i en projectes de museologia. Com per exemple en una exposició sobre neandertals a Astúries a finals del 2008. Així que, crec que sí que hi ha un nexa comú entre tota aquesta part de divulgació científica i la

museologia. Totes dues intenten transmetre coneixements fent servir eines que tenen una base emocional. Òbviament, són mitjans diferents però l'objectiu i el plantejament són comuns.

La història del Museu de Ciències Naturals de Barcelona (MCNB) comença amb el llegat de les col·leccions del naturalista Francesc Martorell i Peña i ara ja compta amb més de tres milions d'espècimens de diferents col·leccions botàniques, biològiques i geològiques i cinc seus repartides per tota la ciutat de Barcelona. De quina manera creus que la història de la ciència com a disciplina ajuda o intervé en el Museu?

En general, en qualsevol museu de ciències naturals hi ha un component històric molt fort que pot ajudar a entendre el present del Museu; entre d'altres coses, per la formació de les col·leccions. Per exemple, hi ha una època en la qual molts museus de ciències naturals reben una gran quantitat d'animals naturalitzats, que ara probablement no són les col·leccions habituals. Expositivament, és important fer èmfasi en aquest enfocament històric i posar les col·leccions en context. Seria estrany rebre un animal que s'ha caçat a l'Àfrica i s'ha naturalitzat i exposar-lo al Museu. I, de fet, actualment, hi ha molts museus i empreses que es dediquen a fer rèpliques d'animals amb pells sintètiques i que tenen un realisme fantàstic. A efectes educatius, funcionen igual i a efectes morals, funcionen molt millor que dissecar un animal que s'ha mort en un zoològic o que ha estat caçat il·legalment.

Com veus en el futur la col·laboració entre historiadors de la ciència i el MCNB tenint en compte la seva activitat relacionada amb el Museu, les col·leccions i la història?

Sí, hi ha moltes connexions i, efectivament, el Museu té aquesta voluntat de mantenir aquest component històric a l'edifici Martorell. Quan estigui restaurat, hi haurà un projecte d'explicació històrica de la Ciutadella a l'ala esquerra, i també al Museu mateix, amb exposicions que poden anar des dels mobles originals (que tenen més de cent anys) fins a les figures que inicialment s'havien de posar al costat del famós mamut, com per exemple el model de *Stegosaurus*...

També volem anar intercalant al nostre Instagram fotografies històriques del Museu que donin una idea de tot aquest bagatge històric que sovint queda en un segon pla. Sé que tota aquesta part naturalística i aquesta història no és nova però tampoc vull que sigui ignorada.

Per acabar, probablement en un futur l'edifici del Castell dels Tres Dragons seria ideal per a la integració de la història de la ciència. És un edifici singular i molt més apte per a fer activitats de ciència i ciutadania. I, al mateix temps, amb una perspectiva històrica que no té pas un edifici modern. Tanmateix, ara està en males condicions i s'ha de restaurar.

Com a paleoantropòleg i expert en DNA antic, la història ha sigut una peça clau de la teva trajectòria. Historiadors i historiadores de la ciència com Marianne Sommer han argumentat que disciplines com la genètica de poblacions i la recerca amb DNA antic

s'han convertit en les noves autoritats a l'hora d'interpretar la història. En aquest context, quina és la teva opinió sobre el paper dels arqueòlegs i els historiadors?

Totes les disciplines del passat s'han d'entendre i s'han de treballar de manera interdisciplinària per tenir una reconstrucció fidedigna de la història. El que no es pot fer és ignorar les dades que la genètica ofereix, però tampoc té sentit que només interpretin el passat els genetistes. Especialment a mesura que anem avançant cap al present, on cada vegada disposem de més dades històriques com ara narracions de l'Imperi romà. Hi ha tanta quantitat d'informació fora de la genètica que no té sentit que vagi pel seu compte. De fet, no té sentit que cap disciplina vagi pel seu compte. L'ideal és que s'uneixin esforços de totes les disciplines i es pugui interpretar la història de manera global.

Com per exemple?

Ara estic treballant amb mostres de poblacions ibèriques dels últims 3.000 anys i tenim centenars d'individus seqüenciats. Una cosa interessant que podem veure és quina concordança hi ha entre el que han dit els antropòlegs i el que han dit els genetistes. He de dir que la concordança és molt millor del que em pensava. Per això, es tracta de trobar aquesta manera d'interrelacionar-se i, en definitiva, tenir una visió més objectiva del passat.

En aquest sentit, creus que caldria impulsar la disciplina històrica i «ensenyar» a tenir una visió crítica i de contextualització en les carreres científiques?

Sí, però també, al mateix temps, penso que les carreres d'humanitats haurien de tenir assignatures de genètica per a entendre els resultats i les problemàtiques metodològiques: què és el que fa que el DNA es degradi o no, els resultats més interpretables... És a dir, tenir una mínima formació sobre la matèria. No sé si això s'ha plantejat mai. Per exemple, ara, els arqueòlegs tenen una formació molt sòlida en tècniques de datació. Són grans experts en radiocarboni. I, en canvi, trobo que no tenen un bagatge en genètica i no tenen l'opció de tenir-lo.

El Museu de Ciències Naturals de Barcelona compta amb cinc seus repartides per tota la ciutat de Barcelona: Jardí Botànic Històric, Jardí Botànic de Barcelona, Laboratori de Natura, Museu Martorell i Museu Blau, de les quals aquesta última és la seu principal. Com es gestiona aquest tipus de museu?

És una complicació a molts nivells [riu]. No només a nivell econòmic i logístic sinó també de coordinació interna. Així que s'ha de definir què fa cada una d'aquestes seus, tenint en compte la ubicació, els objectius i les possibilitats de cadascuna. Entenc que cada seu hauria de tenir un rol lleugerament diferent. No té cap mena de sentit que se solapin.

L'exposició permanent de la seu principal, el Museu Blau, es va realitzar el 2010. Com a nou director, què en penses? Hi ha plans de reestructuració?

Reestructurar sempre requereix una inversió molt grossa. Sempre és més fàcil crear alguna cosa de nou. Sincerament, no m'agrada criticar. Cadascú fa el que pot amb les eines que té. Però, sí que m'agradaria millorar petits aspectes narratius del que es vol explicar, sense fer grans canvis. També m'agradaria implementar altres coses com projectes de realitat augmentada, ja que són molt interessants i molt més immersius.

A més, tot i que el Museu és un museu de públic familiar, també m'agradaria que fos de públic adult, amb exposicions singulars i temporals, on es tractessin problemes d'actualitat des d'una vessant científica, com la pèrdua de diversitat, les extincions, el canvi climàtic, l'antropocè...

D'altra banda, el Museu Martorell i el Castell dels Tres Dragons són edificis situats en una zona amb un gran atractiu local i turístic, el Parc de la Ciutadella. Quin és el futur d'aquestes instal·lacions?

El projecte està per definir. En concret, per a aquest projecte s'han de tenir en compte algunes coses que estan predeterminades i no es poden canviar. Clarament una és la seva ubicació, privilegiada, al Parc de la Ciutadella. Hi ha una gran aflluència de públic, està al voltant d'universitats, centres de recerca... L'altra, molt important, és la particularitat de l'edifici. És un edifici protegit, singular, que està en males condicions. Si estigués restaurat crec que seria fantàstic, seria un edifici molt bonic per a la ciutat i la ciutadania. Ho veig com un lloc ideal per a què s'hi trobin la història, la ciència i la ciutadania en el context de la Ciutadella, però no per a tenir-hi col·leccions.

I les col·leccions on s'allotjarien?

Tinc en ment el projecte de tenir una nova seu específica per a això, situada no gaire lluny del Blau, potser al fòrum. Penso que hauria de ser un edifici innovador, tecnològic, sostenible, on es pugui tenir cura de les col·leccions en les millors condicions. A més a més, també hi hauria tota una part de recerca que ara no hi és, i que podria tenir instal·lacions d'última generació, com per exemple el que s'anomena un biobanc. Això ho estan fent molts museus a Europa i consisteix a conservar mostres de teixits d'animals i plantes que estan en perill d'extinció o que ho estaran en el futur. Aquestes mostres són un repositori d'informació genètica única per a aquestes zones. En el meu cas, m'agradaria que això esdevingués un referent per als ecosistemes del Mediterrani occidental.

Parlant d'ecosistemes, una altra de les seus és el Jardí Botànic. Què ens en podries dir?

És una zona que m'agradaria potenciar perquè és molt interessant el que s'ha fet allà. El Jardí Botànic compila tots els ecosistemes mediterranis locals, amb tot un seguit de plantes que s'han importat. Això el fa únic, perquè normalment els jardins botànics són espais ornamentals, mentre que en aquest hi ha ecosistemes reals, entre els quals es troben ecosistemes mediterranis nostres, del nord d'Àfrica, de Sudàfrica, de Califòrnia, de l'oest d'Austrà-

lia..., amb plantes locals de cadascuna de les zones i sostenibles. Això s'ha de donar a conèixer.

Moltes vegades per donar a conèixer un espai calen històries. Una part important a l'hora d'explicar-les és des de quina perspectiva es narren. En el teu llibre *Races, racisme i diversitat* argumentes que des del punt de vista biològic i científic les races no existeixen. Trobes un vincle entre la història de l'antropologia racial, el pensament racial i les tradicions museístiques?

Sí, i tant, hi ha un vincle claríssim. Aquest pensament comença a l'època victoriana amb el que s'anomena la ciència racial. I des de llavors, en els museus d'aquella època i fins ben entrat el segle xx, tot el que s'exposa a nivell de col·leccions de cranis o reconstruccions facials (del que anomenen races humanes) està enfocat a aquesta visió racial dels països colonitzadors. El meu argument és que tant la divulgació com la museologia han de donar informació objectiva, científica, sobre temes que puguin ser sensibles des d'un punt de vista social.

En aquest sentit, es podria emprar la museologia com a antídoto contra el racisme?

Aquesta tradició museística exemplifica una «mala praxi de la museologia», és a dir, utilitza una sèrie de materials expositius per a argumentar quelcom que posteriorment s'ha vist que era fals, sobretot amb l'arribada dels estudis genètics. La meua visió és que el Museu no s'ha de posicionar en debats polítics, sinó que ha d'aportar informació que serveixi a la ciutadania per a entendre alguns d'aquests desafiaments als quals ens enfrontem. En aquest cas parlem del racisme, però és aplicable a altres àrees, com per exemple el negacionisme del canvi climàtic.

En una entrevista, menciones que un dels públics més importants per al Museu són les famílies. Com es pot incentivar la participació del públic adult?

El tema dels públics és complicat per a qualsevol museu, però possiblement tots els de ciències naturals tenen el mateix perfil de públic, majoritàriament familiar. Això comporta alguns problemes; per exemple, el públic familiar només ve el cap de setmana i això fa que el Museu quedi pràcticament buit entre setmana. D'altra banda, el problema dels públics va acompanyat de problemes de definició i d'ubicació ja que, com altres museus de Barcelona, el Blau està una mica fora dels circuits més habituals de la ciutadania. Això és difícil de revertir i, a hores d'ara, probablement és més fàcil crear diferents espais o narratives que no pas intentar barrejar els públics.

Tens pensat en quins espais s'allotjarien les exposicions per a cada tipus de públic?

El que m'agradaria és que aquelles exposicions singulars amb més impacte social, d'actualitat i més elaborades des del punt de vista del coneixement, estiguessin per exemple en el Martorell. Aquí podríem mantenir el públic familiar i les escoles, i intentar atreure també el

públic adult. Una cosa que em sorprèn molt és que tot el públic universitari no va mai a aquest tipus de museus. Ho trobo sorprenent i m'agradaria revertir-ho.

Un altre tipus de públic és el local, el veïnat del barri i els centres cívics del voltant, entre els quals l'interès per la història i la història de la ciència ha crescut molt. Quines accions es podrien emprendre des del Museu per a crear xarxa i interès local?

Això és de les coses que millor funcionen en aquest museu, la interacció amb el barri i amb els centres cívics. Cedim espais per a les seves activitats, també anem a centres cívics a fer-ne... Jo diria que el Blau és precisament un dels museus de Barcelona que més ben integrat està a l'entorn del seu barri. Probablement sigui gràcies a la pròpia idiosincràsia del Museu. Tenim un vincle molt fort amb les escoles, les associacions de veïns de Sant Martí venen aquí a fer activitats, també els proposem activitats nosaltres... És una de les tasques que més m'agrada d'aquest museu.

Sovint una de les dificultats més evidents és apropar el treball de camp que duen a terme els investigadors del Museu al públic. Penses que es podria intentar fomentar la perspectiva de la ciència ciutadana a través de les tasques de voluntariat, com es fa en altres museus com ara el MCN de Granollers?

Al Museu hi deixem espai a diverses associacions: de malacologia, d'ornitologia... A més, també m'agradaria potenciar l'associació dels Amics del Museu de Ciències Naturals. Són un grup de col·laboradors que fan activitats més de tipus naturalístic. Per exemple, anar a Collserola a observar la fauna, l'arribada d'ocells migradors, determinades espècies de papallones...

Una bona eina per a donar a conèixer aquesta feina són les xarxes socials, pàgines web, blogs del Museu... Penso que en aquest sentit ens pot ajudar sobretot Instagram, perquè és una eina dinàmica, visual... Qualsevol fotografia de tipus naturalístic ens pot ajudar a potenciar aquesta xarxa associativa, típicament de voluntariat. A més a més, si el Museu ha de destinar algun pressupost a afavorir aquesta mena d'activitats o associacions ho farem encantats, dins de les nostres possibilitats.

I com és la relació entre aquestes associacions i els investigadors que fan treball de camp? Tenen contacte directe?

Sovint els investigadors estan integrats en aquestes associacions, però el que passa és que tenim poca massa crítica d'investigadors. Diguem que es fa d'una manera una mica voluntària. Els investigadors que tenen interacció amb les associacions tenen una visió més naturalista i al mateix temps també fan de conservadors. M'agradaria que hi hagués una massa crítica més gran per a potenciar una recerca basada en les col·leccions, però també en la fauna local o la diversitat local. Per això necessitem mirar amb bons ulls qualsevol tipus d'iniciativa a la qual es pugui donar suport des del Museu.

A Catalunya hi ha desenes de museus de ciències naturals repartits per tota la geografia, la majoria fora de la zona metropolitana de Barcelona. Les temàtiques i les idiosincràsies són molt heterogènies, però el MCNB és el que té una major projecció internacional. Penses que el de Barcelona pot fer de pont per a estructurar internament la xarxa de museus?

Actualment el Museu està constituint la xarxa de museus territorials. En un futur està previst que la xarxa esdevingui Museu Nacional de Catalunya, tal com ja ho són el d'Art (MNAC), el d'Arqueologia (MAC) i el de la Ciència i de la Tècnica (MNACTEC). La meua idea és que el de Barcelona ha de ser un referent per a la xarxa territorial, i pot ajudar en diversos aspectes: gestió d'espais de dipòsits de col·leccions, protocols de conservació, protocols de digitalització... En aquells aspectes en els quals nosaltres puguem proporcionar una major expertesa i eines per a ajudar els museus més petits.

D'altra banda, també estaria bé pensar en materials que puguin ser d'interès expositiu per a diversos museus i que puguin viatjar d'un museu a l'altre. Com bé dieu, la xarxa local és molt heterogènia, i això és un repte. Dinosauris a la Conca Dellà, ecosistemes de l'Ebre, paleontologia a Alcover... Encara no hem fet cap reunió, però és evident que és un desafiament per al futur: l'establiment d'aquesta xarxa a nivell nacional.

Com podeu fer de trampolí per a projectar la riquesa museística del territori a l'exterior?

A l'entrada del Museu Blau hi ha una vitrina dedicada a cadascun dels museus territorials per a exposar els materials. Potser caldria millorar-ne la visibilitat, perquè tal com estan ara he observat que hi ha molta gent que hi passa de llarg. Penso que m'agradaria estructurar-los a nivell de tot el territori. D'altra banda, pel que fa a pàgines web i xarxes socials, segurament es podria publicitar molt millor aquesta xarxa, plantejar-la com un circuit turístic... Caldria que quedés clar que la gent que comença visitant el Museu de Barcelona pot anar a visitar tot un seguit de museus de temàtica similar distribuïts arreu de Catalunya. Per a això també es podria aprofitar l'Instagram, on de tant en tant podrien sortir els territorials. A més, també tenim un compte a Twitter molt potent, i es podrien potenciar els centres territorials mitjançant retuits del que publiquen. Són coses que no són difícils d'implementar i de les quals veus els resultats al cap d'un temps.